

Cinc cartes de Rafael Barradas a Sebastià Gasch

Joan M. Minguet i Batllori
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Art
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

RESUM

Rafael Barradas, pintor nascut a l'Uruguai, va tenir un paper important en l'avantguarda catalana. La dècada de 1910 va contribuir a la difusió dels corrents internacionals, primer a Barcelona, després a Madrid, a través del seu estil «vibracionista». A partir de 1926, instal·lat a l'Hospitalet de Llobregat, al costat de Barcelona, va erigir-se en un personatge central dels impulsos de ruptura que es donaven en els sistemes culturals catalans. Per la seva banda, Sebastià Gasch va ser el crític d'art més incisiu d'aquell moment; amic i defensor acèrrim de Joan Miró, de Salvador Dalí, de Picasso, també va mantenir unes intenses relacions amb Rafael Barradas. Les cinc cartes i el dibuix inèdit que el pintor envià a Gasch que es reproduïen i s'analitzen, corresponents als anys 1927 i 1928, indiquen que aquestes relacions entre Barradas i el crític d'art català tingueren una dimensió professional i, també, una dimensió personal.

Paraules clau:
avantguarda a Catalunya, Rafael Barradas, Sebastià Gasch.

ABSTRACT

Five letters from Rafael Barradas to Sebastià Gasch

Rafael Barradas, a painter born in Uruguay, had an important role amidst Catalan avantgarde. In the 10s, he contributed to spread the international trends, first in Barcelona, later in Madrid, by means of his «vibrationist» style. Since 1926, established in l'Hospitalet de Llobregat (next to Barcelona), he rose to a central figure of rupturist efforts underlying Catalan cultural systems. In his turn, Sebastià Gasch was the most incisive art critic of that moment; a friend and tenacious defender of Joan Miró, of Salvador Dalí, of Picasso, he likewise held an intense relationship with Rafael Barradas. The five letters and the unpublished drawing (corresponding to the years 1927-1928) sent to Gasch by the painter, which are reproduced and analyzed [in the article], show that this relationship between Barradas and the Catalan art critic had a professional dimension as well as a personal one.

Key words:
Avantgarde art in Catalonia, Rafael Barradas, Sebastià Gasch.

*A Caritat Grau-Sala, vídua de Gasch,
«in memoriam».*

L'objectiu d'aquest text és aprofundir en les relacions que varen mantenir el pintor Rafael Barradas i el crític d'art Sebastià Gasch. I, per fer-ho, revisarem d'una manera sucinta la que, ben probablement, sigui una mínima representació de la correspondència que varen mantenir els dos personatges. Són cinc cartes que l'artista envià a l'escriptor al llarg de l'any 1927 i començaments de 1928 i que queden emmarcades en un moment que es pot considerar d'efusió i d'esplendor dels corrents d'avantguarda en el si dels sistemes culturals imperants a Catalunya en aquell moment¹. En un segon terme, a partir d'aquestes cartes, però transcendent-les alhora, el text voldria reflexionar sobre alguns aspectes més generals del vincle establert entre Barradas i Gasch, així com de la pròpia activitat de cada un d'ells. Això, amb la intenció de posar en qüestió, ni que sigui en un rang d'hipòtesis de treball per al futur, alguns dels arguments que la historiografia artística ha fet circular amb més insistència a l'entorn de l'avantguardisme català.

Precisament, dins d'aquest context, el de l'avantguardisme català anterior a la guerra civil, tant Rafael Barradas com Sebastià Gasch han estat objecte d'una atenció preferent per part de les darreres investigacions historiogràfiques. D'una banda, Barradas, després d'un període fosc, en el qual s'havia convertit en un personatge mal conegut, sobretot en comparació amb d'altres pintors o escriptors que havien protagonitzat amb ell alguns episodis rellevants de la història de la cultura a Catalunya², ha vist reforçat el seu paper durant els primers anys de la dècada dels noranta a través d'un seguit d'exposicions i de publicacions³. Per la seva banda, Gasch també ha estat una figura recobrada amb força persistència en els darrers temps, sobretot si tenim en compte que la crítica d'art és una

activitat de molta menys atenció que la pràctica creativa per part de la historiografia cultural⁴. Aquestes vindicacions no són estranyes, ben mirat. Tant Barradas com Gasch varen erigir-se en protagonistes d'alguns dels esdeveniments, de les publicacions o de les actuacions més rellevants dels impulsos culturals rupturistes, o presumptament rupturistes, que varen donar-se a Catalunya en aquell període.

En el cas de Barradas, a més a més, conflueix el fet que està present en dos moments clau de la implantació de l'avantguardisme en els sistemes culturals catalans. En primer lloc, entre 1914 i 1918, quan fa conèixer al pintor Torres-Garcia i al poeta Salvat-Papasseit la seva visió particular del futurisme italià, que ell havia conegut directament en la seva estada a Milà, i que, pictòricament, s'havia concretat en la seva proposta «vibracionista». Segonament, a partir del 1926, quan, després d'una llarga estada a Madrid i un probable viatge a París, s'instal·la en un pis petit de la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat, on funda una penya anomenada «L'Ateneïllo d'Hospitalet» i esdevé un pol d'atracció per a alguns d'altres pintors i uns quants crítics i escriptors. En aquest període, Barradas realitza algunes exposicions a les galeries Dalmau, o organitzades per Dalmau, que tenen un ressò crític desigual, però que serveixen per aglutinar amb més força els seus incondicionals⁵. Aquesta fidelitat, minoritària, però molt arrelada en alguns intel·lectuals i artistes catalans, va quedar demostrada arran de la mort del pintor, ocorreguda el 12 de febrer de 1929 a l'Uruguai. Assabentats de la defunció, no solament apareixen diverses notícies de caràcter necrològic en les quals es glossa la figura del pintor⁶, sinó que, pocs dies després del seu traspàs, el 17 de febrer, el grup dels seus amics li ret un sentit homenatge a l'escullera del port de Barcelona. A la

1. Aquest epistolari es troba dipositat a l'Arxiu Gasch. Les cartes van ser reproduïdes en el volum de R. PEREDA, *Barradas*, G. Latina, Montevideo, 1989, sense prestar-li una atenció particular. La transcripció que aquí s'ofereix parteix dels originals conservats pels hereus de Sebastià Gasch.

2. Rafael Santos Torroella escriu l'any 1975: «Más de una vez me ha sorprendido que el nombre de Rafael Barradas cuente tan poco en los "panoramas" o historias de la pintura española contemporánea» («Dietario artístico. Rafael Barradas I», *El Noticiero Universal*, 3 de novembre de 1975).

3. En l'àmbit específicament català, Barradas té un protagonisme especial en el catàleg *Avantguardas a Catalunya, 1906-1939*, Fundació Caixa de Catalunya, Barcelona, 1992. Un any després, una exposició antològica dedicada al pintor va recórrer l'Estat espanyol: *Barradas. Exposició antològica (1890-1929)*, Comunitat de Madrid, Generalitat de Catalunya i Gobierno de Aragón, 1992. Aprofitant l'estada d'aquesta exposició a Catalunya, concretament al Centre Cultural Tecla Sala de l'Hospitalet, va editar-se la publicació *Barradas a l'Hospitalet*, Ajuntament de l'Hospitalet i Fundació «la Caixa», l'Hospitalet de Llobregat, 1993. També dues galeries madrilenyes varen acostar-se a la figura del pintor; i els seus catàlegs són una bona font d'informació: *Barradas Torres-García*, Galeria Guillermo de Osma, Madrid, 1991; i *Rafael Barradas*, Galeria Jorge Mara, Madrid, 1992. Posteriorment, ja en format de llibre, cal ressenyar el volum de P. GARCIA SEDAS, *Joaquim Torres-Garcia i Rafael Barradas. Un diàleg escrit: 1918-1928*, Barcelona, 1994, que recupera el contacte epistolar mantingut entre els dos pintors uruguaians. Finalment, d'un relatiu interès historiogràfic, però de-

mostratiu d'aquesta nova mirada envers Barradas, també podem citar el volum d'E. JARDÍ, *Rafael Barradas a Catalunya i altres artistes que passaren la mar*, Barcelona, 1992.

4. El primer precedent és el volum on vaig recopilar els textos més significatius de Gasch com a crític d'art: S. GASCH, *Escrits d'Art i d'Avantguarda (1925-1938)*, edició a càrrec de J.M. MINGUET BATLLORI, Barcelona, 1987. Més endavant, la revista *Cultura*, 18 (desembre de 1990) dedicà un extens dossier al personatge sota l'epígraf «Sebastià Gasch, el crític». Per la seva banda, V. COMBALIA, *El descubrimiento de Miró. Miró y sus críticos, 1918-1929*, Barcelona, 1990, dedicava una atenció preferent a l'activitat crítica de Sebastià Gasch i en ressaltava la seva extraordinarietat. També hi ha una revisió i una vindicació de Gasch en el text J.M. MINGUET BATLLORI, «Sebastià Gasch, entre l'art i l'espectacle», *Revista de Catalunya*, 58 (desembre de 1991), p. 98-110. Finalment, i en ocasió de la commemoració de l'any Miró, Gasch compartia protagonisme amb el pintor i amb el galerista Josep Dalmau en l'exposició «Miró. Dalmau. Gasch. L'aventura per l'art modern, 1918-1937», Barcelona, 1993.

5. Per resseguir les exposicions realitzades per Barradas a Catalunya, cf. J.M. MINGUET i J. VIDAL, «Avantguardes a Catalunya, 1906-1939. Cronologia crítica», *Avantguardes a Catalunya, 1906-1939*, Fundació Caixa de Catalunya, Barcelona, 1992.

6. Entre totes, mereix una especial significació la que Màrius Verdaguier, un dels assistents habituals a la tertúlia de Barradas, publica a *La Vanguardia*. M. VERDAGUER, «Rafael Barradas. Un artista desaparecido», *La Vanguardia*, 15 de febrer de 1929.

cerimònia, presidida pel cònsol de l'Uruguai, el gran amic de Barradas, Juan Gutiérrez-Gili, llegeix un text elegíac, mentre els assistents (Foix, Gasch, Sucre, Cassanyes, Dalmau, Sánchez-Juan, Ricard Opisso, Guillem Díaz-Plaja, etc.) llencen flors al mar.

L'activitat de Gasch no és menys prolífica, però bé que desenvolupada en el camp literari. Els testimonis recollits en la premsa cultural i en la premsa diària de finals dels anys vint, permeten conjecturar que Gasch era un personatge valorat i sol·licitat per part dels sectors culturals catalans, en aquest cas, tant els rupturistes com els normatius. Arran de la seva aparició pública com a crític d'art, a finals del 1925, va anar forjant-se una aurèola de polemista i de bon escriptor que el portaren, primer, a col·laborar en una llista interminable de publicacions culturals catalanes, espanyoles i estrangeres; segon, a intervenir en tot un seguit d'actes, tertúlies i manifestacions que, a la llarga, han quedat com algunes de les fites més remarcables de la història de l'avantguardisme català (les conferències d'«els Set davant del Centaure», l'edició del «Manifest groc», la presència en múltiples trobades d'intel·lectuals, etc.), i tercer, a entaular amistats intenses –i, en ocasions, tenses– amb alguns personatges imprescindibles per entendre el món cultural català, també l'espanyol, i la història de l'art de la primera meitat del segle XX: J.V. Foix, Lluís Montanyà, Joan Prats, Josep Lluís Sert, Federico García Lorca, Ernesto Giménez Caballero, Jean Arp, Alexandre Calder, Guillem Díaz-Plaja, Eduardo Westerdhal, Àngel Ferrant, Carles Sindreu, Rafael Benet, Salvador Dalí, Joan Miró i, entre molts d'altres, Rafael Barradas.

La carta número 1 pot datar-se a finals de febrer de 1927, ja que en el redactat Barradas està proposant una cita pel diumenge 11 de març de 1927.

Querido y admirado Gasch.

Recibí su atenta carta y, desde luego, figúrese lo que me hubiera gustado estar con Vd. en el te a Berta Singerman. De El Imparcial aún no he tenido noticia, bien se ve que allá como aquí la gente tiene poca prisa.

Sobre nuestra reunión para cenar sería bueno dejarlo para el 2º domingo de marzo, y así también ir avisando a los amigos. Pues este domingo no puedo porque tengo que resolver un trabajo urgente y lo más bonito es no pensar en =tragedias= cuando estemos comiendo todos juntos. Así que si a Vd. le parece ya quedamos para el día 11 de marzo y así avisará Vd. a nuestro gran Montañá, Sabater, Siau, y yo avisaré a los demás.

Si hubiera alguna cosa de interés, antes, yo le avisaría, sobre todo si llegasen noticias de América.

*Con un abrazo soy de Vd.
siempre
BARRADAS*

El domingo 11, podríamos vernos y reunirnos en el Café Colón, pues es el único sitio que los domingos está medio decente... desde las 6 de la tarde. ¿Le parece?

Perdóneme admirable Gasch la economía del papel.

Gasch no deixà mai constància del seu encontre amb la rapsoda argentina Berta Singerman, més popular en els cercles culturals madrilenys que en els catalans. Tampoc no sabem res d'algun afer relacionat amb el diari *El Imparcial*, tal com apunta Barradas. (Tot i que existia aleshores un diari homònim a Madrid, molt probablement Barradas està fent referència al diari *El Imparcial* de Montevideo, d'on estaria esperant les «notícies» d'Amèrica.) La resta de la carta fa al·lusió, indubtablement, a una cita dels tertulians que componien la penya de l'Ateneïllo. En primer lloc, perquè els personatges que havia de convocar Gasch sabem que eren alguns dels assidus a les tals reunions: l'impressor Sabater (que Barradas escriu amb una Z inicial en l'original), el crític literari Lluís Montanyà i l'humorista gràfic Manuel Font, *Siam*. A més a més de Gasch, també és prou conegut que assistien amb una certa assiduitat a les reunions, el poeta Juan Gutiérrez Gili, gran amic del pintor, Mario Verdaguer, Juan Alzamora, Josep M. de Sucre i, més ocasionalment, alguns d'altres. Les reunions sempre es produïen les tardes dels diumenges. Barradas mateix ho explicava uns quants mesos més tard al seu compatriota J. Torres-Garcia⁷. Ara: en aquest cas, la reunió no quedava convocada al pis de Barradas a l'Hospitalet, sinó al cafè de l'hotel Colón, a la plaça de Catalunya, lloc de trobada habitual entre els intel·lectuals de Barcelona, molt especialment dels qui compondrien uns quants mesos més tard la Penya del Colón. De fet, sembla probable que les convocatòries de l'Ateneïllo no tinguessin sempre com a escenari la casa de Barradas, per bé que el pintor en fos el màxim inductor.

La carta número 2 pot datar-se, si fem cas de les indicacions del mateix Gasch, a finals de maig o començaments de juny de 1927, presumiblement, alguns dies després de l'arribada de Lorca a Barcelona, ocorreguda entre finals d'abril i principis de maig, segons Gibson⁸, per bé que sigui més plausible la segona data que la primera.

Més que una carta, ens trobem davant d'una senzilla cita, aparentment, amb poca rellevància historiogràfica. No obstant això, aquesta nota ha tingut una àmplia difusió perquè en ella Gasch va situar el seu primer encontre amb Federico García Lorca. Així, Gasch reproduí en diverses ocasions la nota de Barradas⁹, i n'explicà la seva primera reacció: «¿Federico García Lorca? No me sonaba. Ni vagamente se ofrecía a mi recuerdo ese nombre como ya oído con anterioridad. Pregunté a algunos amigos. A un crítico documentadísimo, Luis Montanyá. Nadie supo darme razón del misterioso personaje. Con todo, acudí puntualmente a la cita. En cuanto cambié cuatro palabras con el enigmático personaje, me sentí atraído hacia aquel apasionado muchacho como por un imán.»¹⁰ Per tant, Gasch, de forma retrospectiva, col·locà Barradas com a

Admirado amigo Sebastián Gasch.

Tendríamos mucho gusto en verle. Estaremos en el Oro del Rhin a las 6 de la tarde del miércoles. Estaremos Federico García Lorca y éste su amigo que mucho lo admira.

BARRADAS

s/c calle Porvenir (Hospitalet)

Lunes

Carta número 2

mitjancer en l'amistat que, ràpidament, entaularen Gasch i García Lorca¹¹, per bé que el text de la carta no faci cap referència a la intenció del pintor de presentar-li ningú, com semblaria lògic. Hi ha la possibilitat, en aquesta línia, que quan Barradas li envià aquella nota, Gasch i Lorca ja es coneguessin, tal volta a través del mateix Barradas, tal volta a través de Salvador Dalí, amb qui Gasch havia iniciat també una amistat intensa. I que Gasch utilitzés posteriorment la nota com a un recurs retòric, tal com solia fer en alguns dels seus textos memorialístics, per exemple, en la seva perllongada secció «A la luz del recuerdo», dins de la revista *Destino*.

La carta número 3 pot datar-se, amb poc marge d'error, a mitjan juny de 1927.

Efectivament, Sebastià Gasch havia dedicat a Rafael Barradas uns comentaris en el número 14 de *L'Amic de les Arts* (31 de maig de 1927). En concret, dins de la seva secció habitual dedicada a ressenyar les exposicions més importants, Gasch centrava la seva atenció en la de Francesc Domingo a la Sala Parés (abril de 1927) i en la de Rafael Barradas. Barradas havia exposat a les galeries Dalmau entre finals d'abril i començaments de maig de 1927. I Gasch interpretava aquesta exposició com el reencontre del pintor amb l'art de debò després de la seva etapa madrilenya, que considerava propera a un «art superficial i banal d'il·lustrador de magazine». Gasch escrivia: «Ara, de retorn en-

7. P. GARCÍA SEDAS, *Joaquim Torres-García i Rafael Barradas. Un diàleg escrit: 1918-1928*, Barcelona, 1994, p. 209.

8. I. GIBSON, *Federico García Lorca. (I. De Fuente Vaqueros a Nueva York, 1898-1929)*, Barcelona, 1985, p. 474.

9. Les més significatives, perquè han estat la font principal en què s'han basat alguns investigadors que s'han interessat per l'estada de Lorca a Catalunya, com Ian Gibson o Antonina Rodrigo, entre d'altres, són, d'una banda, el pròleg que Sebastià Gasch estampà en el llibre F. GARCÍA LORCA, *Cartas a sus amigos*, Barcelona, 1950, i l'article de S. GASCH, «A la luz del recuerdo. Las artes y las letras en la Barcelona de los años veinti-tantos», *San Jorge*, núm. 18, abril de 1955.

10. S. GASCH, «A la luz del recuerdo. Las artes y las letras en la Barcelona de los años veintitantos», *San Jorge*, núm. 18, abril de 1955, p. 37-38.

11. Sebastià Gasch deixà constància documental del seu primer encontre amb Federico García Lorca, tot i que no ressenyà a través de qui l'havia conegut: «Federico García Lorca, un dels més forts poetes andalusos, el més fort indubtablement, és a Barcelona. La companyia de Margarida Xirgu ha de representar-li una obra decorada pel nostre Salvador Dalí [...]. Havem tingut la sort de conèixer-lo, de tractar-lo. Fogós, vehement, tot ell una passió, tot ell una brasa encesa, Lorca produeix una fortíssima impressió». S. GASCH, «Intermezzo caustic», *L'Amic de les Arts*, núm. 15, 30 de juny de 1927.

12. S. GASCH, «Les exposicions», *L'Amic de les Arts*, núm. 14, maig de 1927. Tal com aquí indica Sebastià Gasch, Barradas havia participat en l'exposició inaugural de la temporada de les galeries Dalmau, titulada «Exposició de modernisme pictòric català confrontada amb una selecció d'obres d'artistes d'avantguarda estrangers», celebrada entre el 16 d'octubre i el 6 de novembre de 1926, i Gasch se n'havia fet ressò a *L'Amic de les Arts* (núm. 8, novembre de 1926), destacant que de les tres teles penjades pel pintor uruguaià, en sobresortia un retrat de dona.

13. En aquesta data envia un telegrama a Melchor Fernández Almagro, a Madrid, amb el missatge següent: «Llegaré mañana Expreso» (F. GARCÍA LORCA, *Epistolario II*, edició a càrrec de Ch. MAURER, Madrid, 1983, p. 73). Pocs dies després Lorca fa el trajecte Madrid-Granada i el 7 d'agost ja es troba a la seva ciutat nadiua (I. GIBSON, *Federico García Lorca. (I. De Fuente Vaqueros a Nueva York, 1898-1929)*, Barcelona, 1985, p. 503). El cert és que, havent arribat a Granada, Lorca envia una carta a Sebastià Gasch en la qual, igual que Barradas, també agraeix al crític d'art el seu article de *L'Amic de les Arts* corresponent al mes de juliol i aprofita per elogiar fervorosament la inclusió en aquell mateix número del poema de Salvador Dalí *Sant Sebastià*, que qualifica com «uno de los más intensos poemas que pueden leerse. En este muchacho está, a mi juicio, la mayor gloria de la *Cataluña eterna*» (F. GARCÍA LORCA, *Epistolario II*, edició a càrrec de Christopher Maurer, Madrid, 1983, p. 74).

14. L'obra de Lorca, amb decorats de Dalí, i representada per la companyia de Margarida Xirgu, s'havia estrenat el 24 de juny d'aquell any al Teatre Goya de Barcelona.

15. «Lloc d'escena: una cambra dolçament melangiosa, amb un balcó —ben obert— per on entra, lentament, tota la infinita tristesa del suburbi barceloní. *Ateneillo* d'Hospitalet. Personatges: Barradas, Dalí, Lorca i el signant. Barradas, l'inefable, ens mostra amb calma les seves teles darreres, que reflecteixen patèticament l'intens amor d'aquest home per les qualitats, sumptuosament podrides, d'un món humil, pobre i resignat. Barradas, l'inefable, ens conta que ell no ha sabut encara prescindir, en el seu art, de l'ambient, del caràcter, del perfum del paisatge suburbial que ell tan intensament evoca. "Dalí —diu— sap romandre tancat a la cambra per pintar. Jo necessito encara sortir al balcó". Potser Barradas té raó». S. GASCH, «Una exposició i un decorat» [Un decorat de S. Dalí], *L'Amic de les Arts*, núm. 16, 31 de juliol de 1927.

16. R. BENET, «Rafael Barradas», *La Veu de Catalunya*, 2 d'agost de 1927.

17. «Rafael Barradas aleshores aparegué, en aquell ja llunyà món, amb una tela d'un cubisme molt dinàmic; d'un cubisme mig empeltat de futurisme: aquesta tela representava un port amb gran encreuament de línies, plans i colors. Fa un any vaig veure-la altra vegada en l'Exposició d'Art Català de Terrassa: aquella pintura de Rafael Barradas, tan joiosa del moviment i de les estructures dels ports, havia guanyat amb el temps, malgrat totes les reserves que hi poguéssim fer.» R. BENET, «Rafael Barradas», *La Veu de Catalunya*, 2 d'agost de 1927.

Sr. Don Sebastián Gasch

Mi distinguido y admirado amigo:

El domingo, pasado, tuve el placer de recibir el nº 14 de L'Amic de les Arts con un trabajo dedicado a mi labor, que tanto me honra y me fortalece para seguir estudiando.

Tanto por éstas, sus importantes palabras, como por su fineza al enviarme el número, le estoy muy reconocido.

Me hace feliz considerarme amigo de Vd. y fervoroso admirador.

Rafael BARRADAS

s/c Calle Porvenir - Hospitalet

Carta número 3

Mi querido y admirado Sebastián Gasch.

Recibí su carta que tanto agradezco así como el envío de L'Amic de les Arts donde Vd. me honra en su interesante trabajo. El estudio sobre mi arte, de Rafael Benet, me hizo mucha ilusión por lo importante y lo serio y con Vd. digo que Benet es admirable en su sinceridad de siempre.

A Rafael Benet le pongo unas líneas dándole las gracias por su atención.

Ayer tuve dos cartas magníficas. La suya y una de nuestro Federico que me adjunta un dibujo exquisito.

Herido en el Alba lo titula. El título ya de por sí es un poema. ¿Verdad?

Lo llevaré conmigo el día 1º y así lo verá Vd. y los nuestros.

Con mucha ilusión por vernos ese día ya sabe cuanto le admira y le quiere, suyo

BARRADAS

Carta número 4

tre nosaltres, Barradas lluita apassionadament, asprament, amb un neguit que voreja la tortura, per treure's del damunt tot aquest enfarfec. En exposar recentment les seves obres a la inaugural de Can Dalmau —vegeu aquell fortíssim retrat de dona— presumirem tot seguit que calia atorgar al nou Barradas un crèdit amplíssim. La seva actual exposició confirma plenament el nostre optimisme. En algunes teles —poques, sortosament— hi ha encara vestigis desagradables del Barradas d'antany. En d'altres, però —la majoria— aquest pintor ateny ja un grau molt més alt de profunditat, i arriba a un expressionisme patètic, a un caractericisme ben intens, pel camí dels quals voldríem veure'l prosseguir»¹².

La carta número 4 pot datar-se la segona quinzena d'agost de 1927. D'una banda, Barradas es refereix, com tot seguit esmentaré, al número 16 (31 de juliol de 1927) de *L'Amic de les Arts*. D'altra banda, el fet que el pintor rebés una carta de Lorca, amb un dibuix, *Herido en el Alba*, conservat en una col·lecció de Montevideo, indica que el poeta granadí es trobava ja a la seva ciutat, després d'una llarga estada per terres catalanes. I sabem que Lorca havia marxat de Barcelona, en direcció a Madrid, el 2 d'agost de 1927¹³. Finalment, l'article de Rafael Benet a què Barradas fa menció en la seva carta va publicar-se el 14 d'agost de 1927.

Precisament, Barradas aquí esmenta i agraeix dos textos de calibre molt divers. D'una banda, la

inclusió de Barradas en l'epígraf d'un article dedicat als decorats que Salvador Dalí havia dissenyat per a la representació de l'obra de García Lorca *Mariana Pineda* a Barcelona¹⁴. Aquest text gaschià començava amb el relat d'un encontre produït a l'Ateneillo de l'Hospitalet entre Dalí, Barradas, Lorca i ell mateix, i contenia uns paràgrafs molt receptius per part de Gasch envers el treball del pintor uruguaià¹⁵. D'altra banda, Barradas fa menció d'un article que el crític oficial —i institucional— de *La Veu de Catalunya* li havia dedicat a la «Pàgina artística de La Veu»¹⁶. Resulta curiós que Barradas es mostri tan agraït a Benet, si no és per allò que els artistes prefereixen que es malparli d'ells abans que caure en el silenci. En efecte, el text de Benet no pot considerar-se massa laudatori. Ben al contrari, el crític de *La Veu* es mostra considerat cap a la primera etapa catalana de Barradas¹⁷, la qual cosa no deixa de ser contradictòria amb allò que el mateix Benet defensava en aquells anys i de l'essència conservadora de la seva pròpia pintura, però explícita unes evidents reticències respecte a l'etapa madrilenya, i, més encara, respecte a la seva darrera etapa a Catalunya, on el crític percep una «crosta banal» que impedeix que brollin les «intencions molt pures» que, malgrat tot, li atorga.

La carta número 5 pot datar-se els darrers dies de l'any 1927 o, més versemblantment, els primers dies de gener de 1928.

Querido y admirado Gasch.

Tengo ilusión porque llegue el sábado para vernos a las 6 en casa Dalmau. Ya sabrá que Giménez Caballero viene solo y trae los carteles. Aunque todo era importante, lo más es esto, que venga G.C. y su exposición de carteles.

x

Magnífico su trabajo de La Gaceta Literaria

x

Las tres cosas que llevo a la Exposición son inmensas e infinitamente más fuertes que todo lo que he pintado hasta hoy. Tengo deseos de que las vea Vd. He pintado un nuevo burdel (que título Tropical) que estoy muy satisfecho, creo que era esto lo que yo sentía y me costaba encontrar su forma plástica. También tengo una Sagrada Familia y otro cuadro de los Gauchos. Estas tres obras me tienen en este momento muy contento.

x

También llevo un cuadro con cinco Poemas plásticos de Antonio de Ignacio, que como le dije es hermano mío, hombre muy significado en el Uruguay, y que un día si D.q. haré una exposición de sus obras.

Luego irán las dos esculturas de Cuyás An —el gato (madera), botellas (piedras)—, a más dos cosas de Moya Ketterer, joven escultor y algo de un chico también muy joven, Martín Bravo.

x

El Ateneillo ha hecho lo que ha podido...

«El caso es que llueva que el barro se hace solo»

También tengo deseos de hablar con Vd. para pedirle un trabajo que publicaremos en una hoja =Colaboraciones= que haremos Gutiérrez Gili y yo. Tal vez para el 20 aparezca el primer número. Será una cosa selecta, es claro.

Bueno, amigo Gasch, ya no falta tanto para vernos y comentar todo y yo pasar de mis mejores ratos a su lado.

Acepte un abrazo de

BARRADAS.

El dissabte a què es refereix Barradas pot ser el 5 de gener de 1928, uns quants dies abans de la inauguració a les galeries Dalmau de l'«Exposición de carteles literarios E. Giménez Caballero», que anava acompanyada d'una «Manifestación de Arte de Vanguardia» i tot com a commemoració del primer aniversari de la revista madrilenya que dirigia Giménez Caballero: *La Gaceta Literaria*¹⁸. Ens trobem, sens dubte, davant de la carta més programàtica de les que estem comentant. Barradas es presenta exultant davant l'arribada de Giménez Caballero, a qui havia conegut molt bé durant la seva estada a Madrid i que s'havia convertit durant el darrer any, i a través de *La Gaceta Literaria*, en un personatge cabdal en els cenacles avantguardistes espanyols. I també en els catalans, ja que la seva revista havia mantingut una actitud d'obertura envers la cultura catalana, tant la de ruptura com la normativa. Tal és així, que, com a correspondència a la informació que es donava a *La Gaceta* sobre Catalunya, permetent fins i tot que durant un període es publicuessin articles en català, i com a correspondència també a una exposició sobre la producció bibliogràfica catalana organitzada per Giménez Caballero a finals de 1927 a la Biblioteca Nacional de Madrid, des de Barcelona s'organitza un homenatge a *La Gaceta Literaria* amb motiu del seu primer aniversari. Aquest homenatge consisteix en una exposició dels cartells de Giménez Caballero celebrada a les galeries Dalmau¹⁹.

L'exposició de Giménez Caballero anava acompanyada, com ja he escrit, d'aquesta «Manifestación de Arte de Vanguardia», una exposició en què, com s'extreu de la carta, Barradas hi va posar una voluntat especial, en nom del seu Ateneillo. L'exposició devia constar, en aquest sentit, no solament de les tres peces de Barradas que ell mateix esmenta en la seva epístola, sinó que també hi exposaven, a més a més dels aquí citats, Evarist Basiana, Salvador Dalí, Magí A. Cassanyes, Josep Gausachs, Javier Güell i Enric C. Ricart²⁰.

De forma tangencial, cal especificar que l'article de Gasch a *La Gaceta Literaria* a què es refereix Barradas, ha de ser el titulat «Naturaleza y arte», aparegut en el primer número de l'any 1928, en el qual es commemorava, precisament, el primer aniversari de la revista²¹. D'altra banda, aquest projecte de revista, titulada *Colaboraciones*, que havien de tirar endavant Barradas i el seu gran amic, el poeta Gutiérrez Gili, no devia fructificar. Si més no, no en tenim, ara per ara, cap constància documental.

18. Les dues exposicions varen tenir lloc entre el 8 i el 20 de gener de 1928, a la sala d'art que regentava el galerista Josep Dalmau.

19. Sobre l'exposició de cartells de Giménez Caballero, cf. M. PERAN, «Madrid-Barcelona. Carteles literarios de Gecé», *Madrid-Barcelona. Carteles literarios de Gecé*, Universitat de Barcelona i Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Barcelona, 1994.

20. J. VIDAL, *Josep Dalmau, l'aventura per l'art modern*, Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1993, p. 220. És molt probable que les peces d'alguns dels artistes ressenyats, especialment les de Dalí, formessin part de la pròpia col·lecció del galerista Dalmau.

21. S. GASCH, «Naturaleza y arte», *La Gaceta Literaria*, núm. 25, 1 de gener de 1928.

22. Fruit d'aquesta amistat que, a pleret, va unir Gasch i Barradas en el curs d'a penes tres anys, reproduïm aquí un dibuix que el pintor va oferir, amb dedicatòria inclosa, a Sebastià Gasch. Es tracta d'una felicitació del nou any 1928 en què Barradas, per damunt d'un dibuix amb motius tradicionals en ell (rostres i mans humanes, elements vegetals), inscriu de forma heteroclita els textos següents: «Tatuaje dedicado a Sebastià Gasch» i «Todo el 1928 feliz». El conjunt de la petita peça rememora una certa vibració entre el text i el traç, tal com Barradas ja havia conreat des de força anys abans. La reproducció d'aquest dibuix, fins ara inèdit, ha estat possible gràcies a la gentilesa d'Emili Gasch.

23. Vegeu J.M. MINGUET BATLLORI, «Index crític. Textos de Sebastià Gasch sobre Joan Miró», *Miró. Dalmau. Gasch. L'aventura per l'art modern, 1918-1937*, Barcelona, 1993, p. 91-96.

24. Ja hem vist que, en aquest epistolari, que s'allarga quasi un any, entre febrer de 1927 i gener de 1928, només hi ha dues referències concretes als encontres de la penya, en les cartes números 1 i 3.

25. Vegeu nota 15.

A tall de conclusions

Com hem pogut comprovar, aquestes cinc cartes reflecteixen, més que cap altra cosa, i encara que sigui en un to succint i parcial, característic de qual-sevol epistolari, alguns aspectes o alguns episodis característics del procés de gestació i d'assentament d'una segona onada avantguardista a Catalunya, després de les primeres temptatives cubistes i futuristes en la dècada de 1910. En aquest sentit, a través d'aquesta correspondència podem observar, en primer lloc, una cordialitat manifesta entre els dos interlocutors, una atenció creixent per part de Gasch envers el creador, que esdevé amic, i un respecte progressivament intimista de Barradas cap al crític²².

En segon terme, es constata la rellevància que les aportacions crítiques de Sebastià Gasch tenien per alguns pintors. Ja sabíem que Gasch va erigir-se durant tota la seva vida en el màxim defensor de Joan Miró a Catalunya, a través d'un seguit d'articles on havia insistit en la transcendència de l'obra pictòrica mironiana²³. I que, entre 1927 i 1929 també havia estat l'impulsor més vehement de la pintura i de la personalitat de Salvador Dalí. I fins i tot un col·laborador important en les primeres actuacions culturals de gran calibre del pintor de Figueres a Catalunya. Aquestes cartes de Barradas a Gasch testimonien el prestigi que el crític havia assolit en molt poc temps entre d'altres pintors de l'avantguarda catalana. A pesar que Gasch havia iniciat la seva labor com a crític d'art a finals de 1925, precisament amb un text on reivindicava Miró, en a penes un any ja s'havia convertit en el «crític de l'avantguarda», i ell mateix en un avantguardista. Barradas, conscient d'això, li agraeix en un parell de cartes els comentaris que li dedica, per bé que, de vegades, aquests comentaris no fossin del tot elogiosos. Comptava més que Gasch prestés atenció a la seva obra que el contingut exacte dels seus comentaris. Ja hem vist que aquest criteri també operava respecte a un altre crític com Rafael Benet.

En tercer lloc, aquestes cartes no acaben d'aclarir gaire cosa a propòsit de l'Ateneïllo, la quasi llegendària tertúlia que aplegava un seguit d'escriptors, pintors, crítics, dibuixants i professionals de la cultura. No corroboren la interpretació més exultant, segons la qual la tertúlia de l'Ateneïllo va ser un fenomen d'enorme interès cultural. Però tampoc no permeten documentar el que, ara per ara, només pot quedar esbossat com a unes meres hipòtesis, això és, que la tertúlia de l'Ateneïllo tenia una freqüència irregular, i, en tot cas, menys constant del que els testimonis memorialístics poden fer pensar²⁴; que Barradas rebia gent a casa seva²⁵, però les reunions no sempre eren col·lectives —o més o menys nombroses—, ni es feien sempre al seu pis de l'Hospitalet, que no en va, en aquells

Figura 1.
Dibuix que el pintor va oferir, amb dedicatòria inclosa, a Sebastià Gasch.

anys quedava lluny per la gent de Barcelona²⁶; que una cosa eren els visitants més o menys assidus a la tertúlia (ben probablement, Verdaguer, Gasch, Gutiérrez-Gili, Sucre, Sabater, Montanyà, *Siau*) i una altra cosa aquells personatges que podien haver-ne format part ocasionalment (Lorca, Dalí, Gómez de la Serna, Benjamín Jarnés, Foix, Giménez Caballero), i que havien estat anomenats amb posterioritat com a integrants de l'Ateneïllo per la seva categoria intel·lectual i per engruixir la llegenda. Fet i debatut, que els testimonis d'alguns dels més fidels barradasians, amb Verdaguer i Gasch al front, varen tendir a magnificar aquelles trobades, a fer-les més freqüents²⁷, i a dotar-les d'una transcendència col·lectiva que, moltes vegades, es fa intangible. L'admiració per Barradas, el poder de seducció que sembla que desplegava el pintor, aquests testimonis tardans i alguns documents –un quadern de visites encapçalat pel cavallet alat que Barradas dissenyà com a signe distintiu de l'Ateneïllo, i la famosa fotografia del terrat de la casa de Barradas al carrer Porvenir de l'Hospitalet²⁸, tinc la impressió que han facilitat una interpretació massa distesa d'aquella tertúlia.

Finalment, aquestes cartes confirmen el poder d'atracció que Barradas exercí en el sector cultural català més avançat, al qual ja m'he referit. En realitat, Barradas sempre havia tingut aquest paper imantador, d'aglutinar personatges de la cultura al seu voltant, tant en la seva primera etapa a Catalunya, quan es convertí en difusor d'una lectura parcial del futurisme i influí directament en J. Torres-Garcia i en Joan Salvat-Papasseit, com en el període en què a Madrid esdevingué protagonista de moltes de les accions i de les publicacions que els sistemes culturals madrilenys varen generar. (Recordem que, a Madrid, Barradas es vinculà tant en els cercles de l'avantguarda com en posicions més normatives, com la que podria representar Ortega y Gasset.) La fortuna que Barradas va tenir en aquelles ocasions es va perllongar en la Catalunya de finals dels vint, i, per bé que no va participar en l'activitat desplegada pel grup de L'Amic de les Arts, i la formulació de la poètica antiartística, tampoc no va mantenir-se isolat. Ben al contrari, com es demostra en la darrera carta transcrita, Barradas va unir a la seva activitat creadora com a pintor, un inapreciable sentit del dinamisme cultural.

26. En la carta número 1 hi ha una cita convocada al cafè Colón de Barcelona.

27. Gasch arribà a afirmar: «En 1927, íbamos todos los domingos al *Ateneillo*, José María de Sucre, batallador fogoso e incansable en favor del arte vivo; los poetas Sebastián Sánchez-Juan, Gutiérrez Gili, Leguina, Juan Alsamora y Luis Góngora; los críticos Guillermo Díaz-Plaja y Lluís Montanyà; Salvador Dalí y García Lorca, siempre que pasaban por Barcelona; el caricaturista Manuel Font, *Siau*, el dilettante Víctor Sabater, quien esto escribe y Mario Verdaguer.» Citat per F. MIRALLES, «Tres notes sobre Rafael Barradas a l'Hospitalet», *Barradas a l'Hospitalet*, l'Hospitalet de Llobregat, 1993, p. 13. Els records de Gasch semblen excessius: un cop més, l'epistolari Barradas-Gasch conservat, ja hem vist que no certifica més que dues trobades al llarg del 1927; d'altra banda, sembla improbable que Díaz-Plaja assistís a les reunions, perquè el 1927 encara no havia entrat a formar part del món cultural barceloní amb la força que ho faria un any i escaig després.

28. Aquesta fotografia va ser publicada per primera vegada a la revista *Mundo Ibérico* (núm. 10, desembre de 1927), que dirigia, precisament, Mario Verdaguer.